

ETXE-ABEREA

Abereen artean bizi izan ez danak ez daki oneik zelako begiramena dautseen etxekeori, ta zelako sen-eta berezkoa dituezan gizonekazko ta euren artean. Txakurra ta zaldia direala argienak esan oi da, ta izan bere ba-dira; baiña asto, bei, urde ta beste asko bere ez dira tentelak, euren artean ibilli ez direan askok usteko dabeen-arren.

Ondo ezitako abereek begiko izan daroetz etxeakoak, eta guztiak jakiten dabe ugazaba agurtu ta euren erara xerak egiten be; ta euren artean bizi danak ondo ezagutzen dau etxe-abereen *izketea*. Adibidez, txakurrak iru-lau ausi mueta ditu: ba-da, ezezagunen bat etxaldera agertzen danekoa, zeozer edo nonor dala urrean aditzen emon gurakoa, atsekabezkoa, pozekoa ta abar; eta bardin intziri ta irrintziak bere. Ta poz-aldietan *barre* bere egiten dau, ta uluzko negarrak bere bai atsekabetsu daitenean.

Gure basetxea beste auzo gitxi batzuekandik urrun bere ez dagoan-arren, bakar-bakarrik datza tontor barrengo laspuruan, egi orlegi ta ezean, basetxerik geianak lez sorkaldera aurea dabela, baso zugaztsu ta mendi olerkoieri begira, ameskoi, ta beti euki izan dogu txakur etxezaiña atarteetan lotuta (iñoz bi bere bai); ta ondo ezitako txakurrak berba egiten ez beste guztia jakiten dau. Gudea asi zanean *Neugaz* geritxon urte bi inguruko azeri-txakur dotorea geunkan: ez txiki ez andi, ez ain uletsua, baiña isats uletsuaz, belarriak zutunik eta zuhurra ta etxe-jabola ona. Txakurrekaitik "maite izan" esan ba-daiteke, txakur zintzo a maite-maite genduan etxeke guztiok: etxe-jabola ona ta esanekoa zan ba, ta ausi gogor egin-arren, ez eutsan iñori agiñik ezarten. Bere ibiltalditxuak egiteko askatu eberdi ta illuntzetan, eta atarteetan lotuta eukiten genduan egunez, eta gabez etxe-barrutik egin eroian jabole. Guda-aldi goibelean Aingeru, geure anirik zaharrena, erdi bakarrik zan etxean eta txakur eder arek itaurren be sarri egiten ei-eutsan, goldaketan-da soloan ekiten eutsanean. Baiña gomuta andiaren jabe bere ba-zan gure *Neugastxu* zintzoa. Emen aitetuteko illunegiak direan toki itzel eta samintsuetan iru urte ta geiago eginda etxe-

ratu nintzanean, lehengo gerratean, ezagutu egin nenduan txakur zintzo arek, eta pozarren *agurtu* be, luzaroan ikusi ez dan etxeakoari egin oi yakon arrera pozkidatsuz. Txakur begiko arek eldu oge-aurrera ta egunero "dei egin" oi eustan ogetik jagi nengian: lo ba-nirauan muxtur otzaz ikutu arpegian eta iratzarri egiten nenduan, eta itzarrik ba-nentzan, begira-begira jarten ekidan, pozezko begikuneaz egun barria agertu zala adiraziz. Pozik oge-ganera zapart egin egikedan, itxi ba-nengion, baiña eskuaz buruan xeraturik egiten neutsan eta pozarren itxaroten eustan, artega samar eta jolas-gura, gelako ate-aurrean, soifneko ta oiñetakoak jantzi ta eguneroko goiz-otoitzak egin-arte.

Jaiegun gabetan-da etxerantz nentorrenean be, sarri urtetan eustan bidera, basoetako zidor illunak-zear etxera lagun egiteko. Lagunzale-lagunzaleak dira, ba, txakurrak, eta beti izaten dira ibilteko gertuta: jaieguneko jantzita urten ba-daite etxetik, ez daroe jarraitu; baiña basorako naiz landarako urten ba-daite urten, nok geratu...! Txakur onesgarri arek amalau urte (txakurarentzat asko) egin zituan gurean eta azkenean zaharraren-zaharrez itsutu egin ekigun eta il egin bear izan genduan samin eta atsekabe andiz.

Eizari purrukata genduan Jose, geure anaietariko bat, neure aurrekoa (gazterik eroan eban barau ezbear negargarri batek bizien mundu anker onetatik, G. B.), ta *Neugas'*ekin batera *Nori* izeneko eper-txakur ederra bere ba-geunkan, eta etxe-txakurrik onena baizen ona zan ka-tean etxea zaintzen be. Oneitariko txakurrak baizen xeraturik gitxi.

Geure anai Aingeru'k barregarriro edatsi daroanez (soldadutzan nintzan ni neu), Mendata'ko (geure errian zan orduan), Jose Gorriño abade jaunak eta Aiengiz'ko elizaiñak (sakristauak), oillagorretan eroan ei-eben, edurte batez. Elizalde'tik urrun barik, basora eldu ta beingoan geratu ei-yaken arrandiz billa ebizanetariko txoria urrean zala adiraziz. Urten ebanean erausi ei-eutsoezan daumbada bi, ta ikaratu baiño ez txori gaixoa. Luzaro ibilli barik aurkitu ei-eutsen beste bat be; beste daumbada bi, eta urrik emon bere ez. Irugarrena aurkitu eutsenean be bardin... Iru oillagor atera ta bat bere eratsi ez eutsoenez, abadeari ta elizaiñara tamaltasunez begiratu ei-eutsoen, txakurtzarrak, lantzean bateri, arpegi arritueta, eizari txarrak zirala aditzen emonez; ta aurreragotxuago alde, ankea jaso ta, aldameneko gaztaiña-arroari garnu zarrastada bi egin, eta... anka egin ei-eutsen, basoak-behera, gure *eizari trebeak* erdi tenteldurik begira itxita.

*Neugas'*en ondoren *Etzain* geritxon sur motzetariko txakurtzar itzel baizen itsusi ta bildurgarria izan genduan, Egunez katean ethezain ona zan, eta bere muxturkera barregarri ta motza ikusiaz beste barik bildurten zituan bideztiak; baiña lelo utsa gabez. Oneitariko txakurrek usaimenik ez dabe, ta ez dira zaintzaille onak gaberako. Ostantzeko txakurrak etxondora eldu baiño lehen abietan dabe datorkena, baiña

onetarikoek ikusi edo entzun egin bear, norbait edo zerbait datorrela jakiteko. Ez dira, ba, aukera-aukerako etxe-jaboleak.

Astoa ta zaldia biak dira gurean, eta nik neuk astoa baiño zaldia gurago esku-artean ibilteko: Astoaren aldean esanekoa yatzu, ba, ondo ezitako zaldia. Astoa, sarritan, jo-arren doillidu bere etxatzu egingo; baiña zaldia errurik bagerik jo ba-daizu jo, ez daiteke errez geratu. Errurik ez dabenean agirikarik egin bagerik, ondo esanean, ibilli bear da, ba, zaldia (bizia baldin ba-da beintzat), ostantzean gora-goraka jartzen da-ta.

Astoek be askok uste daikeen baiño sen andiagoa dabe. Beste abereri jaten emon eta ahantzita itxi ba-daizu itxi, etxatzu eskatu barik egongo. Asto ta zaldia ikusi egiten dabe gabez be. Zegaitik zetan esan ez dan aldi batez gau illunez joan bear izaten genduan bolura (errotara), baso zugaztsu ta illunak-zear upea baiño illunago zirean burpide ta zidor aldrapatsuz, arri-bola, zustrepo ta eragozpen aundien artetik, geroian zamariari geutsala, aurrean geroian aberea be ikusten ez genduala sarritan, eta astoa naiz zaldia txara-txara joaten zirean bat bere oztoporik egin bagerik eta apaxkadatxurik be utsik egin barik, eguna bai'litzan, euren bidean. Astoa ta zaldia lako bide-erakuslerik ez da ba: iñoz ibilli bageko bidez baso ta zidorrak-zear joan ezker astoaz naiz zaldiaz, etxera bidea zelan aurkitu ete daitekean ardurarik izan bearrrik ez da izaten ba, naiz-ta gaurik baltzenean biurtu bearra izan. Ba-da, egunez joan izan dan toki ber-bertatik biurtzen da (naiz-ta bide bageko baso-arteaz izan), asto naiz zaldi zintzoa, urrats bakartxu bat be utsik egin barik. Au dala-ta, bide-kurtzean zein bide artuko zalantzas aurkitu oi danean, asto edo zaldiari aske iztea onena. Zigur-zigur eroango zaitu bide zuzenetik. Eta uraren sakonerea igarten bere ba-dabe sena asto ta zaldia. Erreka urtsua igaro bearra dabeenean muxturraz ikutu daroatse urari ta azal ba-deritxoe igaro egiten dira; baiña *oiñez* igaroteko sakonegi ba-deritxoe, atzerantz egiten dabe. Gizonaren nekeak arintzen lagun zintzo direan abere otzanok garaunez beterik zorroa jarri badakioe bizkarrean, bolura-bidea artzen dabe; txalmauta utsik ba-darozuz, bedarleku edo landara, ortuariz zamatuz ezker azokara bidea, ta aulan beste egikera asko, ikasi dabeenez. Baiña txalmaukeran xerazko aginkadatxurik bere egin gura izaten dabe ta zain ibilli bear izaten da. Eta ba-dakizu, irakurle, astoek bizkarrean kurtzea dabeena? Jesu-Kristo ganean erabili ebalako ei-da...

Etxe-abereen artean urdea da lelo antzik andienekoa ta itsusiena izan, baiña zuhurra ta laban utsa yatzu, ta baita gaiztoa be, txarto artu ezker. Gure kortea (ukuillua) aundia da, ta beste abereen artean aske azten genduan, aldi baten, txarria. *Txordo* eritxon bei andiak ikusi egia-

nerako uxatzen eban ostiko ta adarrez, baiña urdeñoak *kurrun* eta *kurrun* onezkoak egiten zituan beingoan bei uzu ta geraka aregaz be.

Otz izaten zanean bei otzanagoen baten iztar-arteke berotan egin eroian lo; ta batek beiri esnea edaten ikasi euskun eta tokian sartu bear izan genduan.

Abelgorriak dira nire eretxiz tamalkoienak, begirakune kadenaz. Oneik be begikotasun andia izaten dautsee etxekeeri, ta atz eta xerak eureri egitea atsegin izaten yake ta sena andiaren jabe bere ba-dira. Eurek euretara eme-emeak dira, barriz: sarri ekiten dautse mihin luze ta latzekaz, alkarri atz egiñez, batak bestea *orrasten* be. Eta negutea daitenean auznar egon oi dira, erdi-lo, lekoreko txingor, iñetazi edo ildriskatik jare diralako pozik, antza. Etxekoek ez dakiela gabez txal-txuen bat jaio ba-daite, guztiak asten dira morrozaka ugazaba eldu daiten. Zigur jaboten dituez esnea eratziz naiz jaten emoten jakeen orduak be. Bekaitzituak bai ba-dira: ba-da, batari jaten emon eta aldamenekoa ainbarik itxi ba-daite, artega jartzen da emon etxakona. Eta geuk baizen ondo jakiten dabe jaieguna noz dan be: egun oneitan ez darue morrozarik egin berandutxuago jaten emon-arren be.

Egaztiak eurak be buru txikitxua dabeen-arren, ondo ezagutzen ditue etxeakoak. Idi edo bei buztarriaz bear egiten solora urten daite-
nean, aske daitezanez pozarren jarraitu daroe, soloa etxetik urrean ba-da, golda-zoiaren azpian-da agertu oi direan koko ta arrak jaten. Eta etxeakoa ez danik solo-ingurura eldu ba-daite eldu, arrapaladan iges egin daroe, etxera, erdi egaz, erdi oiñez. Gabez otan direanean abere naiz lagun ezezagunik oartu ba-dagie, garraxi ixil eta berarizkoa egin daroe.

Abere ezien artean katua dogu dekorrena, legorrena ta apetatsuen: Berari ba-deritxo etorri ta iñun direan xera ta labankeriak egingo dau-tsz: baiña ezpa-deritxo, dei ta dei ekinda be etxatzu agertuko; ta usterik gitxien danean erpekadea: etoi ta eskertxarrekoa yatzu ba katua. Txakur-katuak alkarren arerio amurratuak dira izan (au dala-ta esan oi da "txakur-katuak lez..."), baiña alkarregaz azi ezkeru lagun aundiak izaten dira. Gurean, ba, eper-txakur kumeagaz batera kataku-metxu bi azi zirean, eta andi eginda gero bere alkarregaz jan, alkarregaz olgau ta alkarregaz lo bere egiten eben. Txakurra katean zanean joan albora ta iñun direan xerak egiten eutsoezan isatsak jasota; eta txakurak agotzarra noraiño-araiño edegi ta agiñarte berru-berru-raiño sartzen eutsen burua ezetariko kalterik egiteke. Abereak ondo-esanean artu ta ezi bear dira baiña. Zelan azten direan, alakoxeak izan oi dira-ta. Akulu-urtika ba-dabizuz, gaiztotu ta uxatau egiten dira ta

kalteak-kalte egin daikeez. Baiña ondo-esanean artu ezkeru, etxekoan lagun on, ongille, laguntzaille ta pozkida (alai), izan oi dira. Eta ez dago janariak eskuratu ta ekantzen ez daben abererik.

Abereen artean basoko askatasunean bizi izan danarentzat goibetlan be goibela da urietako iskanbil ta zarata gaikoen erdian Izadia'ren edertasun olerkoiekandik urrun, kale gorrian bizi bearra. Egazti ta manutz egalariek egaztada alaitsuekaz, eta etxe-abere zintzo baizen otzanek laguntasun, xera ta pozezko erakutsiekaz, bizi izateko poza ezarri daroetse, ba, giza-biotz atsekabetuenari be.

Abere, egazti, mamu, koko, zomorru, basa-pizti, bedar, lora, azi, landara, zugatz eta baso-basoan bizi izanda ikusi ta oartu izan dodazan ikusteko guztieri buruz dakidazan guztiak zeatz edasteko liburu osoa idatzi bearko neuke, ta amaitu egin bear dot, irakurle, neure basokeriak gogait eragin ez dagitsudan. Baserritarrek ondo dakiez nik neuk emen idatzi ditudan guztiak eta bost, askok beti ikusiaz oargarritzat artzen ezpa-ditue be; baiña EGAN-en irakurle ta idazleen artean neu naiteke, aurki, baserritar bakarra, ta au irakurgai bakan au baserritarak ezikasi, kirten, ganorabako ta baldrastzat etsiten ez gaituezan norbaitzueri atsegin izango yakeela nik uste. Neure usteok ustel urten ba-daie be, basotar ezikaitz onek idatzi dodazan itzok geure elederraren onerako daitekezalakoan, biotz-biotzez eta anaikiro agurtzen zaitut, irakurle, euskaltzale zintzo ori.

AGERRE'ko BALENDIÑ.

